

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sînâ, *el-Kânûn fi't-tıb*, Bulak 1294, I-II, tür.yer.; a.e. (trc. Esin Kâhya), Ankara 1995; a.mlf., *Fi Akşâmî'l-ülûmî'l-akliyye (Tis'ü Resâ'il içinde)*, İstanbul 1298, s. 74-75; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Flügel), s. 303; Nizâmî-i Arûzî, *Tıb İlmî ve Meşhur Hekimlerin Mahareti* (trc. Abdülbaki Gölpınarlı, nşr. Süheyl Ünver), İstanbul 1936, s. 17, 23-24; Ali b. İshâ, *Erinnerungsbuch für Augenärzte, Aus arabischen Handschriften übersetzt und erläutert* (von J. Hirschberg - J. Lippert), Leipzig 1904, s. XXXV-XXXVII; İbnü'l-Kiftî, *İhbarü'l-ulemâ'* (Lippert), s. 413-414; İbn Ebû Usaybia, *'Uyûnü'l-enbâ'* (nşr. August Müller), Kahire 1882-84, II, 2-9; Carra de Vaux, *Avicenne*, Paris 1900, s. 131 vd.; Max Meyerhof, "Science and Medicine", *The Legacy of Islam* (ed. Thomas Arnold - Alfred Guillaume), Oxford 1931, s. 330; a.mlf. - D. Joannides, *La gynécologie et l'obstétrique chez Avicenne (Ibn Sina) et leurs rapports avec les Grecs*, Le Caire 1938, s. 66; Feridun Nafiz Uzluk, *Ibn Sina, Eşeyhürreis, Büyük Türk Filozof ve Tıp Üstadı İbn Sînâ*, İstanbul 1937, s. 3, 9, 10; M. Şerefeddin Yaltkaya, *İbn Sînâ'nın İbni Abi Usaybia'nın Tabakat'ındaki Hal Tercemesi, Büyük Türk Filozof ve Tıp Üstadı İbni Sina, Şahsiyeti ve Eserleri Hakkındaki Tetkikler*, İstanbul 1937, s. 3-4, 13; Marie-Thérèse d'Alverny, "Avicenne et les médecins de Venise", *Medioevo e rinascimento, Studi in onore di Bruno Nardi* I, Firenze 1955, s. 118; İbrâhim Şebbûh, *Fihrisü'l-mahtûâtü'l-muşavvere: et-Tıb*, Kahire 1959, nr. 234-235; E. Kirsch, "Avicennas Lehre von den Sexualleiden", *Festschrift F. Werner Leibbrandt zum 70. Geburtstag* (ed. Hrs. v. J. Schumacher - M. Schwenk), Mannheim 1967, tür.yer.; H. Schade-waldt, "Die Geschichte des Diabetes", *Allergie und Immunitätsforschung. Verhandlungen der Deutschen Gesellschaft für Allergie und Immunitätsforschung X. Kongress Bonn / Rhein, Oktober 1966*, Stuttgart 1968, II, 11-13; Ullmann, *Die Medizin*, s. 147, 151-156, 271, 333-337; G. Sargar - B. Djam, *Zur Psychiatrie des Avicenna (Ibn Sina) unter besonderer Berücksichtigung der endogenen Depressionen*, Bonn 1970, s. 32-34; ayrıca bk. tür.yer.; Arslan Terzioğlu, "Selçuklu Hastaneleri ve Avrupalı Kültürüne Tesirleri", *Malazgirt Armağanı*, Ankara 1972, s. 49-66; a.mlf., *Yeni Araştırmalar Işığında Büyük Türk-İslâm Bilim Adamı İbn Sina (Avicenna) ve Tababet*, İstanbul 1998; a.mlf., "al-Birûnî (973-1051), ein türkischer Universalgelehrter der islamischen Renaissance", *Beiträge zur Geschichte der Pharmazie*, XVII (1975), s. 1-5; a.mlf., "Osmanlı Yüksek Döneminin Ünlü Hekimbaşısı: Ahi Çelebi", *Bifaskop*, IV/11 (1983), s. 13-18; Sakae Miki, *What is Medicine? Medicine is Common to the East and the West. What is the History of Medicine?*, Osaka 1976, s. 47; Albert Z. Iskandar, "Ibn Sînâ", *DSB*, XV, 498-501; L. E. Goodman, *Avicenna*, London 1992, s. 32-36; Cevat İzgi, *Osmanlı Medreselerinde İlim*, İstanbul 1997, II, 44-58; K. Sudhoff, "Weitere Beiträge zur Geschichte der Anatomie im Mittelalter", *Archiv für Geschichte der Medizin*, V/8 (1914), s. 11-13, 19-20; P. Kraus, "Eine arabische Biographie Avicennas", *Klinische Wochenschrift*, XI, Berlin 1932, s. 1880-1884; J. Ruska, "Arabische Giftbücher, III. Die Gifte im Kanon des

Avicenna", *Fortschritte der Medizin*, sy. 50 (1932), s. 794-795; Süheyl Ünver, "Türk Hekim ve Feylesof İbn Sînâ'nın Doğum ve Ölüm Yılları Ay ve Günleri", *Tedavi Kliniği ve Laboratuvarı*, VI/21 (1936), s. 1-6; J. Schacht, "Ibn al-Nafis, Servetus and Colombo", *al-Andalus*, XXII (1957), s. 317-336; O. Spies, H. -J. Thies, "Die Propädeutik der arabischen Chirurgie nach Ibn al-Quff", *Sudhoffs Archiv*, LV/4 (1971), s. 386; B. Musallam, "Avicenna", *Elr.*, III, 94-99; Emilie Savage-Smith, "Medicine", *Encyclopedia of the History of Arabic Science* (ed. Roshdi Rashed), London 1996, III, 921-926.

ARSLAN TERZİOĞLU

Mûsiki. Mûsikiyi riyâzî ve eğitici bilim-ler arasında sayan İbn Sînâ'nın *eş-Şifâ'* ve *en-Necât* adlı eserlerinde yer alan mûsikiye dair bilgiler XI. yüzyılın mûsiki anlayışını aksettirmesi bakımından değerlidir. Bir bakıma Fârâbî'nin mûsiki sistemini genişleterek kendi sistematığı içerisinde inceleyen İbn Sînâ, mûsiki çalışmalarında zaman zaman tenkidî bir yol takip etmiştir. İbn Sînâ'ya göre mûsiki, birbirleriyle uyuyup uyuyamama bakımından seslerin ve bu seslerle iç içe olan zaman birimlerinin durumlarından, onların bestelenme niteliklerinden bahseden riyâzî bir ilimdir. Bu tarifte iki önemli unsur olarak ortaya çıkan nağme (ses) ve ikâ' (ritim) aritmetik, fizik ve geometriyle doğrudan ilgilidir. "Mûsikide ilk hoş a giden şey sesin duyulan ve hissedilen nitelikleridir" diyerek sesin önemine işaret eden İbn Sînâ'ya göre ses aynı zamanda hayat mücadelesinde ve çeşitli ihtiyaçların karşılanmasında canlılara bahşedilen bir haberleşme aracıdır. Sesler çeşitli sebeplerle tiz ve pest olarak oluşur ve kendi aralarında farklılık gösterir. Besteyi insana hoş gösteren şey duyma kabiliyeti değil onun anlama yeteneğidir. Dolayısıyla sesler arasındaki uyumdan doğan âhenkli melodiler ve düzenli ritm ruhu derinden etkiler. İbn Sînâ, mûsikinin kaynağının gök cisimleri olduğunu ileri süren müslüman Pisagorcular'ın aksine bu meselede mistik bir yaklaşımdan çok natüralist bir görüş ortaya koymaktadır. Nitekim bu konuda kendisine rehber edindiği Fârâbî de gök cisimlerinin müzikal veya antimüzikal herhangi bir ses vermediğini söylemişti.

İbn Sînâ'nın bazı mûsiki terimleri hakkındaki tarifleri dikkat çekicidir. Meselâ günümüzde "nota" kelimesiyle ifade edilen nağmeyi, "değerlendirilebilen bir zaman süresince devam eden ses", günümüz mûsiki nazariyatında aralık adıyla anılan "eb'ad" terimini "bir melodi içinde

ardarda gelen biri daha pest, diğeri daha tiz iki notanın arasındaki fark" şeklinde tanımlamıştır. Uyumlu ve uyumsuz diye ikiye ayrılan bu aralıkların ilkinde iki notanın sayısal bir oran içinde olduğu görülür. Aralarında sayısal bir oran bulunmayan iki notanın aralığı ise uyumsuzdur. Ona göre cins bazı notaların kümelensesidir. Kavî, râsim (kromatik) ve mülevven (anarmonik) olarak üçe ayrılan cinslerin çeşitli bileşimlerle sayıları kırk sekize kadar ulaşır. Cem', notaların birden fazla cinsi içine alacak şekilde gruplanmasıdır. İbn Sînâ cem'i, gerçekte var olan notaların tamamını değil üzerinde işlem yapılan ve enstrümanlarla çalınabilen notaların bütünü olarak açıklar. Ona göre melodinin gelişimi tiz tarafa doğru olursa kahramanlık ve cömertlik, peste doğru olursa ciddiyet, ağır başlılık tesiri verir.

İbn Sînâ, "terkib" ve "tad'îf" adı altında İslâm dünyasında Kindî'den sonra armoniden ciddi bir şekilde bahseden ve onu ilmi bir kalıba sokarak ifade eden kişidir. Batı'da armoniyi nazariyata sokan Arizi de İbn Sînâ ile çağdaştır. *eş-Şifâ'*'da "Mehâsinü'l-lahn" başlığıyla incelediği terkibi "herhangi bir notayı kendi dörtlü ve beşlileriyle aynı zamanda çalmak", tad'îfi ise "aynı durumu oktavda gerçekleştirmek" şeklinde tarif etmiştir. İbn Sînâ melodi konusundaki görüşlerini de şöyle açıklar: Melodi, gelişen bir düzen içerisinde ve âhenkli ritimlere göre makamı oluşturan grubun notalarını serbest olarak kullanmaktır. Beste yapmak isteyen bir kimse, önce belli bir makamda bir grubu seçtikten sonra bu grubun içinde mümkün olduğu kadar birkaç çeşit, cins tertip etmelidir. Melodi basit ve bestelenmiş olarak ikiye ayrılır. Tek bir türün bitişik ritmini içine aldığı zaman basit olan melodi farklı ritimleri içine aldığı zaman beste (kompozisyon) olur.

İbn Sînâ mûsikide ritmi vazgeçilmez bir unsur olarak ele almış, eserlerinde bu konuya özel bölümler ayırmıştır. Yaşadığı dönemde Arap mûsikisinde kullanılan hezec, haff-i hezec, sakil-i evvel, haff-i sakil-i evvel, remel, haff-i remel, sakil-i sâni, mâhûriden (haff-i sakil-i sâni) ibaret sekiz ana ritmik modelin her biri hakkında açıklamalar yapmıştır. Mûsikinin ve şiirin âhengini "ritim" başlığı altında tek bir çerçevede toplayan İbn Sînâ mûsiki-deki ritim kalıplarıyla aruz vezinlerini birleştirmiştir. Ona göre ritim, nakre (darb = vuruş) zamanları için takdir edilmiş herhangi bir ölçüdür. Bu nakreler seslendi-

rilmiş ve uyum içinde ise ritim lahnî (melodik), nazma dayalı harflerden ibaretse şiirsel olur. İbn Sînâ, müzik ve şiir sanatlarının benzer noktalarını şu şekilde özetler: Her iki sanat, insanın tabii sevgisinden kaynaklanan uyumlu terkip ve melodilerdir. Şiirin de müsinin de kendilerine has ritmi, âhengi ve nağmesi vardır. Her iki sanatın da temeli taklittir. Eserlerinde devrinde kullanılan müzik aletlerinden de bahseden İbn Sînâ bu âletleri genel olarak üflemeli, telli ve ritim çalgıları olarak üçe, bunları da kendi aralarında bölümlere ayırmış, birtakım teorik açıklamalar yaptığı ud üzerinde geniş olarak durmuştur.

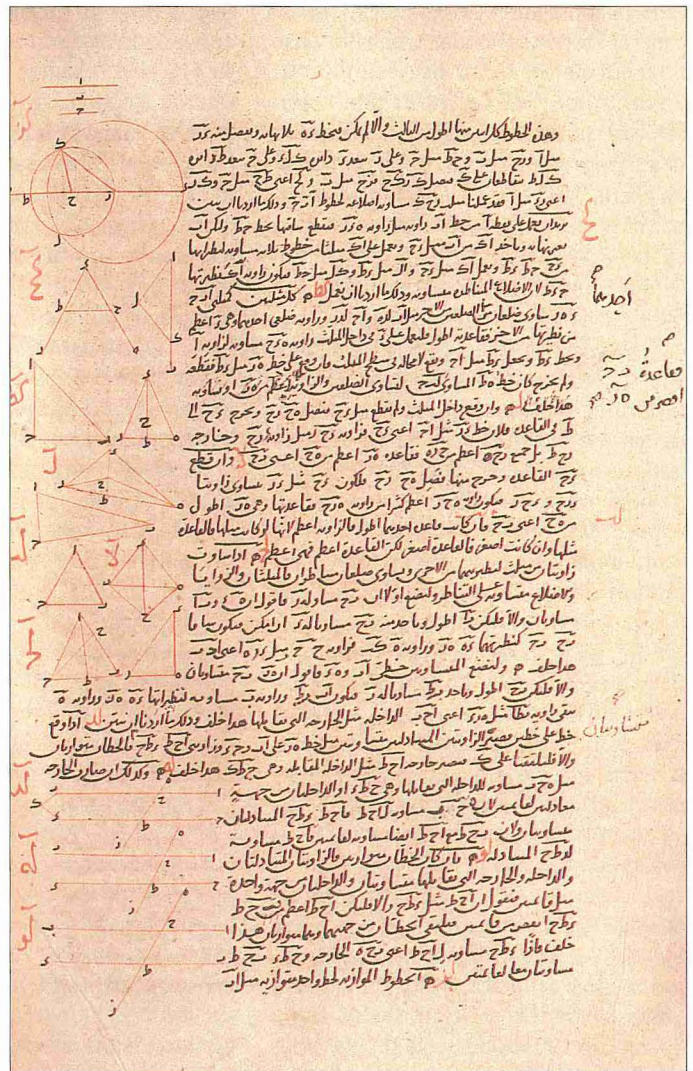
İbn Sînâ'nın müzikteki ilmî seviyesi, gerek kendi zamanında gerekse daha sonraki devirlerde birçok ilim adamının ilgi odağı olmuş ve bu eserlerindeki metotla ileri sürdüğü fikirler asırlar boyu müzik nazariyatçılarına rehberlik etmiştir.

İbn Sînâ müzik hakkındaki görüşlerini en geniş şekilde eş-Şifâ' adlı eserinde işlemiştir. Eserin üçüncü kısmı olan riyâziyyâtın, Fârâbî'nin *Kitâbü'l-Mûsika'l-kebir*'i ile Safiyyüddin el-Urmevî'nin *Kitâbü'l-Edvâr* ve *Kitâbü's-Serefiyye* adlı eserleri arasında ortaya çıkan teorik analizlerini ayrıntılı bir şekilde sunulduğu on ikinci bölümü "Cevâmîf u 'İlmî'l-mûsika" başlığı altında bu ilme ayrılmıştır. Bu bölüm Zekeriyâ Yûsuf tarafından tahkik edilerek basılmıştır (Kahire 1956). *en-Necât*'ın "el-Muhtaşar fi 'İlmî'l-mûsika" başlığını taşıyan bölümü Mahmûd Ahmed el-Hifnî ve Robert Lachmann tarafından *Ibn Sina's Musiklehre* adı altında Almanca tercümesiyle birlikte yayımlanmıştır (Berlin 1931). *Dânişnâme-i 'Alâ'î* adlı eserde yer alan müziğe dair bölüm *en-Necât*'taki bölümün hemen hemen aynıdır. İbn Sînâ'nın müzik konusuna temas ettiği diğer eserleri de şunlardır: *Risâle fi'l-hurûf* (Kahire 1933), *Risâle fi'n-nefs*, *Fî Beyân-ı akşâmî'l-ülûmî'l-hikemiyye ve'l-akliyye*, *el-Kânûn fi't-tib*, *Kitâbü'l-Levâhik*, *el-Medhal ilâ şinâ'atî'l-mûsika* (bu son eserin adına sadece İbn Ebû Usaybia'nın kitabında rastlanmaktadır).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sînâ, eş-Şifâ' er-Riyâziyyât (3): *Cevâmîf u 'İlmî'l-mûsika* (nşr. Zekeriyâ Yûsuf v.dğr.), Kahire 1956, s. 3, 14-18, 22-26, 30, 35, 37-38; İbnü'l-Kiftî, *İhbarü'l-ulemâ*, II, 413-426; J. Rouanet, *Târîhu'l-mûsika'l-Arabiyye* (trc. İskender Şelfûn), Kahire 1927, s. 21; M. Hifnî - R. Lachmann, *Ibn Sina's Musiklehre*, Berlin

1931; a.mlf.ler, *Risâle fi'l-mûsika* (*Mecmû' Resâ'il* içinde), Haydarâbâd 1354/1935; Mahmûd Ahmed el-Hifnî, *Ibn Sînâ ve muşannefâtühü'l-mûsikiyye*, Kahire 1977, s. 13-14; H. G. Farmer, *The History of Arabian Music*, London 1973 (1929), s. 218-219; a.mlf., a.e.: *Târîhu'l-mûsika'l-Arabiyye* (trc. Hüseyin Nassâr), Kahire 1956, s. 211, 232, 240, 243, 249, 256, 258-259, 339, 418; a.mlf., *The Sources of Arabian Music*, London 1965, s. 207; a.mlf., *Historical Facts for the Arabian Musical Influence*, New York 1970, s. 331-332; a.mlf., "Musikî", *İA*, VIII, 681-682; Muhammed Achena, *Le livre de science of Ibn Sina*, Paris 1958, II, 217-239; B. R. D'éranger, *La musique arabe*, Paris 1959, II, 105-257; Zekeriyâ Yûsuf, *Mûsika'l-Kindî*, Bağdad 1962, s. 27; Mecdî Ukaylî, *es-Simâ' 'inde'l-Arab*, Dimaşk 1966, s. 207-208; Münzevî, *Fihrist*, s. 3894; A. Shiloah, *The Theory of Music in Arabic Writings*, München 1979, s. 213-215; a.mlf., "En-kol, commentaire hébraïque sur le Canon d'Avicenne de Şem Tov İbn Şap-rût", *Yuval*, III, Jerusalem 1974, s. 267-287; Mahmûd Sâmî Hâfız, *Târîhu'l-mûsika ve'l-ğınâ'î'l-Arabî* [baskı yeri ve tarihi yok], s. 73-74; Murtaza Korlaelci, "İbni Sina'da Müzik", *İbni Sina* (nşr. Ahmed Hulusi Köker - Cihat Tunç),

Kayseri 1984, s. 347-348, 350-356; Rauf Yek-ta, *Türk Musikisi*, s. 27, 44, 95; Muhammed Taki Biniş, *Se Risâle-i Fâsî der Mûsikî*, Tahrân 1992, s. 1-29; F. Shehadi, *Philosophies of Music in Medieval Islam*, London 1995, s. 66, 67-78; Ahmed Hakkı Turabî, *el-Kindî'nin Mûsikî Risâleleri* (yüksek lisans tezi, 1996), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 56; Muhammed Taki Dânişpejûh, "Mûsikînâme-hâ", *Hüner ve Merdum*, sy. 152, Tahrân 1354/1975, s. 72; O. Wright, "Avicenna", *Elr*, III, 92-93.

AHMET HAKKI TURABİ

Eserleri. İslâm filozofları içerisinde en çok eser vermiş müelliflerden biri olan İbn Sînâ'nın mantık, tabiiyyât, riyâziyyât ve metafizik gibi disiplinlerle ilgili eserleri oldukça geniş hacimli, Kindî ve Râzî gibi kendisinden önceki filozoflar tarafından kaleme alınan çalışmalardan daha şümullüdür. Üslûbu ve kendisinden önce yüzeysel olarak ele alınan meseleleri dikkatli ve ayrıntılı bir biçimde ortaya koy-